

УДК 94(477) «17»: 930.253 (470+571)

Швидько Г.К.

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ГЕТЬМАНЩИНИ ТА ЗАДНІПРОВ'Я У XVIII СТ. В ФОНДАХ АРХІВУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ

В статті на основі документів 20-30-х років XVIII ст. розглянуто процес заселення «Задніпров'я» вихідцями з Гетьманщини

Ключові слова: Гетьманщина, міграція, слобода, містечко

Тема історії міграційних хвиль (чи колонізаційних) різних верств українського та іншого населення на Дніпровському пограниччі володінь Росії та Речі Посполитої (або, інакше, земель Лівобічної та Правобережної України, які примикають до Дніпра) на сьогодні досліджена дуже слабо. Це непосильне завдання не ставимо і ми у даній розвідці – маємо намір лише зробити маленький крок до його вирішення через нарощення документальних відомостей про складний і драматичний процес залюднення так званих «Задніпровських місць» у першій половині XVIII ст. Ці документальні свідчення почерпнуті нами в фонді «Малоросійські справи» Архіву зовнішньої політики Росії.

Спочатку кілька слів про сутність проблеми заселення та «згону» слобожан «Задніпровських місць». Проблема була створена, власне, спочатку Руїною, а потім «Вічним миром» 1686 р. Як відомо, 6 травня цього року був підписаний текст договору, що складався з 33 статей. Це був акт міжнародно-правового розподілу України на дві частини. В червертій статті говорилося: «І те постановили й закріпили, що великий государ, його королівська величність і Річ Посполита жителів малоросійського краю в тих новопоступлених вищеописаних містах, служивих і всякого чину городових, а також запорозьких козаків воістину й насправді християнським серцем звільняють від присяги і відпускають від себе з підданства, не вимагаючи й не творячи над ними ніякої помсти. Не будуть також приймати їх у свою оборону на вічні часи і не велять вступатися до городів та місць, що там будуть. Навзаєм і великі государі, їхня царська величність, тих козаків, що будуть за Дніпром і належатимуть його королівській величності, які живуть в Немирові, в Паволочі і біля Білої Церкви, не будуть також приймати їх у свою оборону і не вступатимуться до місць і городів, що там будуть на вічні часи» [2, с.315].

Якщо загалом Правобережна Україна відходила до Речі Посполитої, то правове становище смуги земель по правому берегу Дніпра від м. Стайок до Чигирини чітко було визначене. Про цю землю говорилося: «Ті місця мають лишатися порожні, так, як вони є тепер» [2, с.316]. Наступні міжнародні договори (Карловицький 1699 р. між Портою і Річчю Посполитою) також не вирішували правове становище подніпровського Правобережжя.

Зауважимо, що вже через кілька місяців після підписання «Вічного миру» гетьман Іван Самойлович ставив питання про повернення цих земель під гетьманський регімент (московське посольство Б.Шереметева в Польщі мало поставити це питання).

На початку 20-х років XVIII ст. на Лівобережжя було примусово переселено тисячі жителів Брацлавського, Білоцерковського, Богуславського, Корсунського, Канівського, Уманського та Могилівського полків. «Тамошнім же полковником з полковою, сотенною і рядовою козацькою старшиною, з дружинами і дітьми їх, з їх рухомим майном на мешканця перейти в Малу Росію, в тамошні полки, де хто бажає», – говорилося в Царській грамоті білоцерківському полковнику А.Танському від 23 вересня 1711 р.

Інтенсивно освоювалися землі на Подніпров'ї і в наступні роки. У 1733 р. на Півдні Київщини було 7297 дворів, заснованих переселенцями з Гетьманщини. В 30-х роках за рахунок новоприбулих з Гетьманщини фактично закінчилася масове зселення Правобережної України [3, с.275].

Цей процес заселення прилеглого до Дніпра Правобережжя відображений в документах фонду «Малоросійські справи» Архіву зовнішньої політики Росії – отпусках, сказках, ревізіях населення. Подаємо виписки з деяких документів, що мають відношення до питання міграції населення.

- 1) Ф. Малороссийские дела. – Оп. 124/1. – 1720 г. Д. 62.- 4 л. Сказка Миргородского Полку судьи Матвея Иванова о напрасной на него Гдрю от коронного полского гетмана Яблоновского жалобы в разорении якобы им судьею и семистами козаков Чигиринского староства. 1720. дек. 14 дня.

В прошлых годах и в сем настоящем 1720 году доносили сотники побережные именно кременчуцкий, власовский и городиский словесно и на письме своих всех обще именем обывателей своих товариства и посполства пану полковнику нашему Миргородскому скарги на поляков на той стороне Днепра в Крылове и Медведовце, резедующих, что они поляки власных их грунтах отчизнах и дедизнах на той стороне Днепра – в границах Царства Пресв. Вел-ва обретающихся великие починили и чинят кривды, сенокосы их попривращали, также леса вневеч спустошили, позволяючи людем од них населяемых на будоване рубати и на сруб за гроши кому хотя продаючи, а самих людей, если до своих грунтов поедут, граблят, таже и в пасеках в границах Црского Вл-ва будучи пасечниках свободно не дают сидети, потягаючи оних до своих работизн и выдираючи от них всякие датки, яко-то: очковое, погребовое, куничное и лисичное. По яком многократном их вышпоименованных сотников и обывателей тамошних скарг доношение писал пан полковник наш с том до ясневельможного Его Млсти пана гетьмана, просячи наставления в том с поляками поступити».

- 2) Ф. Малороссийские дела. Оп.124/1. 1720 г. - Д.1. – 14 л. Отпуск грамот из Посольского приказа к гетману Ивану Скоропадскому и его – гетмана к Гдрю листи с положениями.

В грамоте Его Ц. В-ва из Государевой Коллегии Иностраннных Дел и Секретной экспедиции к гетьману Гпдну Скоропадському из Санктпетербурга, июля 27 дня 1720 года написано.

По договору Вечного мира между Е. Ц. В. и Корол. В-ва Речи Посполитой польской учиненному в прошлом 7194 г. постановлено, что разоренные города и места обретающиеся за Днепром [«Заднепром»], которые от местечка Стаек вниз тое реки Днепра по реку Тясму, а именно: Ржищев, Трехтемиров, Канев, Мошны, Соколня, Черкаси, Боровица, Бужин, Воронков, Крилов и Чигирин, имеют быть пусты без всякого поселения. Того ради он гетьман послал ныне от себя Заднепр, кого пристойно, и велел вышепомянутые места осмотреть – все ль оные пусты и нет ли нне в них какого поселения с польской или с нашей Ц. В-ва малороссийской стороны».

- 3) Ф. Малороссийские дела. – Оп.124/1. - 1720 г., августа 23. - Д. 42. - 124 л. Дело о разделении селений, оставленных по договору с Полшею 1686 года вниз реки Днепра по реку Тясмин, а именно: в Ржищев, Техтемиров, Канев, Мошнах, Соколце, Черкасах, Боровице, Бужине, Воронове, Крылове и Чигирине, кто в оных и когда начал иметь жителство. Так же и о перевозах чрез Днепр под Терехтемировым и Ржищевым.

Л.1-2. Ведение из полку Миргородского (1720 авг. 25): «... объявляем нам посланным же они все жители люди суть народу малороссийского сего боку Днепра из-под превысокой державы Црского Пресв. В-ва из-под регименту ясневелможного его млсти пна гетмана из разных городов и сел малороссийских на ту сторону Днепра разным временем перешедшие / для грунтов своих, которые от отцов и дедов там имеют /, а осели и поселилися на тех же помененных местах за позволением и призыванием пна Яна Яблоновского воеводы Русского, от которого присланного туда на губернаторство.

Староство Чигиринское

Боровица – местечко – 100 дворов
Бужин – местечко – хат 8
Воронувка – местечко – хат 55
Крылов – городок – хат более 300
Чигирин – хат 20
Суботов – хат 50
Медведовка – местечко – хат 130
Жаботин – местечко – хат 200

подпись:
Матвей Иванович, судья полку
Миргородского
Федор Черняховский товарищ того

полку

(Л.26. Черкасы, место 250 изб.

Пан Потоцкий и за его ведомом и позволением люди все сего боку начали на Орликувщине в сих годах селиться и теперь селятся, только в самих Черкассах волохов с 15 изб поселилось.

Л.46-47. Подлинное письмо И. Скоропадского Петру I по вопросу о заселении пограничных районов. Что он выполнил задание, послал людей, узнали ...

Л.48-50. Ведение с полку Переяславского.

Канев – местечко – хат 150; Кагарлык – пусто, Медведовка – пусто, Мошны – местечко – хат 360; Черкасы – местечко – 250 хат).

Л.51. «Понеже в вышеозначенной спецификации о поселении в вышеписанных местечках, которыми владеет генерал-майор Роп, неизъяснено какими людьми те места населены. Того для спрашиван в Коллегии Иностранных Дел присланный от Гетмана Гдна Скоропадского о том поселении с ведомостью сотник Трехтемировской Яков Растунович, который для осмотра оных туда посылан и сказал он, что все те места, которые нне во владение господина маеора Ропы населены людьми, уходящими из Малой России сею сторону Днепра».

4). Ведение: сколько в новоотказных от поляков старого и нового поселения селах и деревнях дворового числа и кто откуда туда внов зашел, а также сколько поляки у тамошних людей податей взяли.

Деревня Походеевка

Клим Пятнин, ис Полтавы

Яким Шестидесятний, полку Миргородского ис местечка Городища

Степан Богданенко, полку Миргородского ис местечка Городища

Василей Фесенко из местечка Келеберда Полтавского полку

Федор Герасименко, из местечка Багачка Миргородского полку

Охрем Килинченко, Полтавского полку из местечка Кобеляка

Федор Цимбаленко, из местечка Власовки Миргородского полку

Никола Саливоненко, ис местечка Власовки Миргородского полку

Василий Чернушенко, из местечка Кишенка, Полтавского полку

Стефан Богданенко, полку Миргородського, из Власовки

Петро Литвиненко, из Кобеляка Полтавского полку

Василий Зиненко, Лубенского полку из Лохвицы

Максим Лепский, из с. Климова Лубенского полку

Василей Белецкий, из Полтавы

Василей Зборщина, из местечка Власовки Миргородского полку

Семен Довченко, из Мир города (так! – Г.Ш.)

Кирило Пелденко, из местечка Багачки Миргородского полку

Яков Коробка, из местечка Борезны, полку Нежинського

Алексей Сидоренко, полку Миргородского ис местечка Богачки

Алексей Моклаченко, полку Миргородского, из местечка Власовки
Федор Мороз, полку Гадяцкого, из местечка Опошного
Степан Беличенко, полку Миргородского, из местечка Багачки
Федор Швайка, с полской стороны, из местечка Корсуна
Иван Батурицкий, полку Миргородского из Кременчука
Федор Бабич, из местечка Власовка полку Миргородского
Яким Бабичев, из Миргорода

Итого в деревне Походеевка – 26.

Слободка, что против Крылова

Войт Андрей Багно, из полской нации, из местечка Корсуна
Федор Литвин, из местечка Будищ, Полтавского полку
Сидор Печенко, из Лубен
Яков Столяренко, из местечка Крылова
Григорей Шаповал, из местечка Смелое, Лубенского полку
Данило Петренко, из местечка Городища, Миргородского полку
Назар Павленко, из города Лубны
Денис Кобыляцкий, из местечка Власовки, Миргородского полку
Назар Юхименко, ис местечка Багачка, Миргородского полку
Мирон Гиричев, из с. Максимова, Миргородского полку
Моисей Кравец, из с. Максимова, Миргородского полку
Степан Кобыляцкий, из местечка Кременчука
Федор Татарченко, из Нежина
Василей Рудь, из местечка Власовки, Миргородского полку
Вдова Иваниха, из местечка Кременчука
Григорей Федоренко, из Кролевца, Нежинского полку
Лукьян Синчонос, из местечка Кременчука
Охрим Клубченко, из местечка Кобеляк, Полтавского полку
Захарий Василенко, из местечка Переволочная, Полтавского полку
Денис Хоменко, из местечка Китай города, Полтавского полку
Григорей Цибуленко, из местечка Нехвороща, Полтавского полку
Онофрей Кобченко, из местечка Переволочная, Полтавского полку
Петро Бондарь, из местечка Нехвороща, Полтавского полку
Федор Перегода, из местечка Санжал (так! – Г.Ш.), Полтавского полку
Остап Сакилшенко, из местечка Городище, Миргородского полку
Михайло Скребченко, из местечка Ромны, полку Лубенского
Лукьян Куценко, из местечка Кременчука
Михайло Резник, из местечка Кременчука
Клим Довгий, из местечка Кременчука
Иван Грищенко, из с. Русановки Гадяцкого полку
Семен Шелтопан, из местечка Власовки, Миргородского полку
Омелко Рубан, из местечка Шишаки, полку Миргородского
Моисей Очеретный, из Миргорода
Михайло Кондратенко, из местечка Максимовки, Миргородского полку

Григорей Волин, из местечка Городище, Миргородского полку
Григорей Костенко, из местечка Царичанка, полку Полтавского
Иван Кондратенко, из местечка Хорол, Миргородского полку
Никита Швайченко, ис полской стороны города Корсуна
Кузма Толока, из местечка Борзни, Нежинского полку
Василей Иваненко, с полской стороны, из местечка Тростянца
Максим Охременко, из местечка Келеберда, Полтавского полку
Вдова Василиха, из местечка Будища, Полтавского полку
Прокоп Грищенко, из местечка Городища, Миргородского полку
Алексей Заковшин, из местечка Березная, Черниговского полку,
Корней Лебеденко, из местечка Городища, Миргородского полку
Тишко Каханенко, из местечка Умань
Атаман Яков Кодацкий, из Полтавы
Назар Седенко, из местечка Козелец, полку Киевского
Михайло Делеверенко, из местечка Власовки, Миргородского полку
Роман Чванто, из местечка Звенигородка с полской стороны
Денис Семененко, из местечка Тернов, Путивлского присуду
Василь Свитой, из местечка Багачка, Миргородского полку
Супрун Гриценко, из местечка Власовки, Миргородского полку
Иван Мусин, из местечка Устивица, Миргородского полку
Грицко Семененко, из Глухова
Петро Кривенченко, из местечка Власовки, Миргородского полку
Сидор Чорний, из местечка Перятина, Лубенского полку
Вдова Евдокия, из местечка Кременчука
Грицко Мазур, из Полщи, из местечка Канмантова
Клим Гриценко, из Нежина
Павло Сухацик, из местечка Сорочинцы, Миргородского полку
Грицко Гуц, из местечка Городище, Миргородского полку
Михайло Булай, из местечка Кобеляка, Полтавского полку
Мойсей Усенко, из местечка Тростянца, полской стороны
Данило Гавриленко, из местечка Власовки, Миргородского полку
Итого в оной слободе людей – 67.

[АЗПР. – Ф. Малоросійські справи. – Оп. 124/1, 1732 р. – Спр. 10. – 10 арк.]

Далі йде поіменний перепис жителів сіл Воробцова, Андрусівка, Калантаєва, Войтово. Далі подаємо тільки кількісні показники з зазначенням місцевості, звідки вийшли переселенці.

В селі («деревне») Воробцова нараховано 14 дворів жителів, які прийшли з таких місцевостей: Немирова (польської сторони) – 1, м. Городища – 3, з м. Голтва Миргородського полку – 1, Лохвиці – 1, м. Миргорода – 3, м. Кременчука – 2, м. Власівки – 1, Прилуки – 1, м. Умань (польської сторони) – 1.

В селі Андрусівка нараховано «дворового числа 60» господарів, прибулих з різних полків Гетьманщини, за виключенням одного, а саме: з м. Власівки – 12, Лохвиці – 3, м. Манжелійки Миргородського полку – 1, Хорола – 10, Кременчука – 1, Миргорода – 2, Городища – 8, Рашівки Гадяцького полку – 3, Переволочної – 2, з Волощини – 1, Ромен – 1, Шишаку – 2, Остап'є Миргородського полку – 2, Ніжина – 1, Потоку – 1, Гадяча – 2, Лубен – 2, Балаклійки Миргородського полку – 1, с. Русанівки Гадяцького полку – 1, Чигрин-Дуброве Лубенського полку – 1, Жовнина Лубенського полку – 1, Прилук – 1.

В селі Калантаєво вказано 74 двори господарів, які прибули сюди з таких населених пунктів Гетьманщини та 5 – з інших українських земель. Найбільше переселенців є з м. Власівки Миргородського полку – 21 чол., Кременчука – 10, з Лубен, Прилук, Чигрин-Дуброве, Городища, Гадяча і Сорочинець – по 3, з Івангорода Ніжинського полку – 2, по 1-му переселенцю прибули з Хоролу, с. Березової Луки Гадяцького полку, Переяслова, Переволочної, Іркліївка Переяславського полку, Зінькова, Шишак, Потоку, Пирятин, Ромен, Китайгорода, Ніжина, Старих Санжар, Лохмиці, Сенча, Омельник, Баришівка, Золтоноша, Біликів. З правобережних місць представлені такі населені пункти: Суботів, Чигирин, Корсунь, м. Полонне, а також тут проживав 1 переселенець зі Слобожанщини.

В селі Войтове зазначено з 8 господарів дворів переселенців, які прибули з таких місцевостей: Городища – 10 осіб, Власівки – 4, Чигрин-Дуброви – 5, Кременчука – 4, Лубен – 2, с. Войтове – 2, Івангорода – 1, Соколки – 1, Балаклійки – 1, Чорнух – 1, Біликів – 1, Білоцерківки – 1, Пирятин – 1, Прилук – 1. Три жителі прибули з Умані, Чигирин та м. Грушівки.

[АВПР. – Малоросійські справи. – Оп.124/1. – 1732 р. – Спр. 10. – Арк. 5-12].

Бібліографічні посилання:

1. Архів зовнішньої політики Росії. Ф. Малоросійські справи. – Оп. 124/1. – 1720 р. – Спр. 1, 42, 62; 1732 р. – Спр. 10.
2. Величко Самійло. Літопис / Переклад Валерія Шевчука. – К.: Дніпро, 1991. – 642 с.
3. Гуржій О.І. Гетьманська Україна / О.І. Гуржій, Т.В. Чухліб. – К.:Альтернатива, 1999. – 303 с.

G. Shvidko

The sources to history of migration of settlement of Getmaschina and Zadniprovyia in XVIII c. in the funds of Archive of foreign policy of Russia

The process of settlement of Zadniprovyia by natives from Hetmanschyna on base of documents of 1720-1730-s is investigated in this article

Keywords: *Hetmanschyna, migration, sloboda, town*

Г. Швидько

Источники к истории миграции населения Гетманщины и Заднепровья в XVIII в. в фондах Архива внешней политики России

В статье на основе документов 20-30- годов XVIII в. рассмотрен процесс заселения «Заднепровья» выходцами из Гетманщины

Ключевые слова: *Гетманщина, миграция, слобода, местечко*